

Bartosz Kozak

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN

ORCID 0000-0001-5940-3005

Działalność Pracowni Historii Techniki Instytutu Historii Nauki PAN w 2022 r.

Research Activity of the History of Technology Research Unit at the Institute for the History of Science PAS in 2022

The article presents the research areas and scientific achievements of the members of the History of Technology Research Unit in 2022. Their research covered a diverse range of topics within the history of science, technology, and economic history, spanning from the 17th to the 20th c. Some of these issues were analyzed from environmental and sociological perspectives. The investigated topics included the history of railroad transportation and inland navigation, the environmental history of Polesie, economic activity in the Old Polish Industrial District, the history of cinematography, and the presentation of achievements of noteworthy scientists and inventors. Additionally, the Unit actively engaged in initiatives to support the preservation of technical cultural heritage, creating a substantial foundation that facilitated the legal protection of objects of historical value. Through its multidirectional scope, the research highlights the importance of studying the history of technology and economic developments in shaping our understanding of global history.

Keywords: scientific research, history of technology, economic history, history of science, Institute for the History of Science PAS

Słowa kluczowe: badania naukowe, historia techniki, historia gospodarcza, historia nauki, Instytut Historii Nauki PAN

Działalność badawcza realizowana w ramach Pracowni Historii Techniki Instytutu Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN w 2022 r. obejmowała szeroki zakres zagadnień historii nauki, techniki i dziejów gospodarczych w okresie od XVII do XX w., przy czym niektóre z podjętych tematów rozpatrywane były w ujęciu środowiskowym i socjologicznym. Prowadzone badania dotyczyły między innymi przeszłości transportu kolejowego na ob-

szarze obecnych oraz historycznych ziem polskich, a także żeglugi śródlądowej w północno-wschodnich Chinach. Kolejnym analizowanym zagadnieniem była historia środowiska¹ Polesia, ze szczególnym uwzględnieniem rozpatrywanych wieloaspektowo planów osuszenia tamtejszych mokradeł z okresu międzywojennego. Badaniami objęte zostały również różne dziedziny działalności gospodarczej na terenie Staropolskiego Okręgu Przemysłowego, dotyczące między innymi metalurgii żelaza, wytwórczości węgla drzewnego, eksploatacji surowców skalnych oraz gospodarki leśnej. W sferze zainteresowań naukowych Pracowni znalazły się również dzieje kinematografii. Z zagadnieniem tym związane były badania nad wielokierunkowym oddziaływaniem społecznym rozwoju techniki filmowej oraz podejmowanej przez twórców tematyki. Prowadzone poszukiwania dotyczyły również dorobku wybranych postaci w zakresie różnych dziedzin nauki i wynalazczości. W ramach Pracowni realizowana była ponadto działalność na rzecz zachowania dziedzictwa technicznego w formie prowadzonych inwentaryzacji, sporządzonych dokumentacji konserwatorskich i ekspertyz, umożliwiających objęcie ochroną prawną obiektów o walorach zabytkowych. Przedstawiony powyżej krótki przegląd wielokierunkowej tematyki badawczej świadczy o dużym znaczeniu historii techniki i szeroko pojętej historii gospodarczej w studiach nad dziejami powszechnymi. Szczególnie istotny jest przy tym praktyczny wymiar prowadzonych poszukiwań, przyczyniający się do ochrony i zachowania materialnego dziedzictwa kulturowego.

W 2022 r. działalność naukową w ramach Pracowni Historii Techniki prowadzili: dr hab. Zbigniew Tucholski, prof. PAN (kierownik Pracowni), dr hab. Sławomir Łotysz, prof. PAN, dr inż. Bartosz Kozak oraz dr Jarosław Kurkowski.

Zainteresowania badawcze prof. Łotysza dotyczyły dwóch obszarów: historii środowiskowej oraz dziejów wynalazczości. W pierwszym przypadku w 2022 r. jego badania koncentrowały się na dziejach Polesia, które analizował z perspektywy środowiskowej. Głównym założeniem badawczym była teza o determinującej roli czynników przyrodniczych w procesach historycznych, co w przypadku Polesia dotyczyło przede wszystkim tamtejszych bagien. Analizie poddano zakrojone na szeroką skalę plany melioracyjne, których realizacja w powszechnym odbiorze społeczeństwa międzywojennej Polski zyskała miano drugiej, po budowie portu w Gdyni, sztandarowej inwestycji państwowej. W świetle ustaleń prof. Łotysza projekt osuszenia poleskich mokradeł stanowił główny element polityki Rzeczypospolitej względem ziem wschodnich, jako pierwszy etap zamierzonej tamże akcji kolonizacyjnej. Prowadzone badania miały charakter interdyscyplinarny. Zasadniczą ich część poprzedziła analiza kwestii postrzegania terenów podmokłych na przestrzeni dziejów. Kolejnym badanym zagadnieniem była determinowana warunkami przyrodniczymi specyfika miejscowej gospodarki, przez prof. Łotysza określonej wręcz jako „amfibialna”. Podjęte zostało również zagadnienie dziejów naukowego rozpoznania tej krainy. Badaniami objęto ponadto kwestie dotyczące administracji, planów robót melioracyjnych oraz potencjalnego wpływu ich realizacji na stan środowiska przyrodniczego. Przedmiotem rozważań było również znaczenie poleskich mokradeł z punktu widzenia obronności państwa przed spodziewaną agresją sowiecką, postrzegane jako jedna z głównych przyczyn niezrealizowania zamiaru ich osuszenia przed 1939 r. Odniesiono się również do mało

1 Zob. M. Praczyk, *Historia środowiskowa jako praktyka badawcza (Environmental History in Practice)*, „Historyka. Studia metodologiczne” 2020, t. 50, s. 352–354, 371.

znanego zagadnienia roli Polesia w polityce rządu Rzeczypospolitej względem mniejszości żydowskiej. Badaniami objęto także okres powojenny, gdy w następstwie melioracji przeprowadzonej przez władze sowieckie doszło do katastrofy ekologicznej. W ramach poszukiwań przeprowadzono rozległe kwerendy w archiwach i bibliotekach polskich oraz zagranicznych (amerykańskich, białoruskich, brytyjskich, czeskich, francuskich, łotewskich, niemieckich i włoskich). Prace realizowane były w ramach grantu nr 2015/19/B/HS3/03553 Narodowego Centrum Nauki, którego prof. Łotysz był kierownikiem i jedynym wykonawcą. Wyniki badań ukazały się w formie książkowej². Efektem realizacji tego grantu był również artykuł opublikowany na łamach „Kwartalnika Filmowego”, stanowiący krytyczną analizę reportażu z Polesia (1936 r.) w reżyserii Maksymiliana Emmera³. Dzieje środowiskowe tej krainy były także tematem dwóch referatów, wygłoszonych w 2022 r. na konferencji „Historia środowiskowa w Polsce. Przegląd badań” w Poznaniu oraz w trakcie „International Congress of Belarusian Studies” w Kownie (Litwa). Efektem prac badawczych w zakresie studiów nad wynalazczością, stanowiących drugi obszar zainteresowań naukowych prof. Łotysza, były trzy wystąpienia konferencyjne. Dwa z nich, wygłoszone podczas konferencji Międzynarodowego Komitetu Historii Techniki (International Committee for the History of Technology, ICOHTEC) w Ostrawie (Czechy) oraz Stowarzyszenia Historii Techniki (Society for the History of Technology, SHOT) w Nowym Orleanie (USA), dotyczyły społecznych konsekwencji innowacji w przemyśle filmowym. Prof. Łotysz postawił tezę, że skutkiem innowacji, jaką w technice filmowej końca lat dwudziestych XX wieku było wprowadzenie dźwięku, doszło do masowego bezrobocia wśród muzyków kinowych oraz do pozbawienia głuchych i niedosłyszących widzów dostępu do sztuki filmowej. Trzeci referat, wygłoszony podczas sympozjum „Jan Szczepanik. Geniusz, wynalazca konstruktor” w Muzeum Rzemiosła w Krośnie, dotyczył kontrowersji wokół roli tego wynalazcy w powstaniu kamizelki kuloodpornej. Od października 2022 r. prof. Łotysz jest także kierownikiem polskiej części projektu „Media and Epidemics: Technologies of Science Communication and Public Health in the 20th and 21st Centuries” realizowanego w ramach konkursu CHANSE, która to część finansowana jest w ramach grantu badawczego nr 2021/03/Y/HS3/00283 Narodowego Centrum Nauki, przy współudziale środków Komisji Europejskiej.

Poszukiwania naukowe dr. Kurkowskiego dotyczyły między innymi zagadnień z graniczą historii kinematografii i socjologii. Tematem badań, podjętych razem z dr. Mirellą Kurkowską, był wpływ przemian obyczajowych w sferze postrzegania seksualności oraz związanej z nimi liberalizacji twórczości filmowej w państwach zachodnich na tematykę polskich ekranizacji z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., a w konsekwencji – obyczajowość społeczeństwa PRL. Za symptomatyczny w tej materii uznano film *Kardiogram* w reżyserii Romana Załuskiego z 1971 r. Na podstawie materiałów odnalezionych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, treści artykułów w czasopiśmie branżowych, literackich i ogólnokulturalnych oraz ogólnopolskiej i regionalnej prasie codziennej, a także publikowanych i niepublikowanych wspomnień twórców dokonano wielowątkowej analizy funkcji eksponowania nagości w kinematografii polskiej, od uatrakcyjniania

2 S. Łotysz, *Pińskie Błota. Natura, wiedza i polityka na polskim Polesiu do 1945 roku*, Kraków 2022.

3 Idem, „Bajecznie egzotyczne Polesie”? Reportaż z krainy tęsknych pieśni Maksymiliana Emmera w perspektywie ekokrytycznej, „Kwartalnik Filmowy” 2022, t. 118, s. 113–125.

i uprawdopodobniania narracji, poprzez wyrażenie realizmu przedstawień i akcentowania modernizacji kina, po motywy polityczne, związane z budowaniem zewnętrznego wizerunku państwa oraz odwracaniem uwagi społeczeństwa od bieżących problemów aprowizacyjnych. Wyniki badań ukazały się w formie książkowej⁴. Dr Kurkowski prowadził również poszukiwania dotyczące twórczości i działalności dydaktycznej lwowskiego profesora Gottfrieda Uhlicha (1743–1794). Szczegółowej analizie poddane zostały poglądy uczonego w zakresie numizmatyki i dyplomatyki. Za punkt wyjścia do swoich rozważań dr Kurkowski przyjął dwie publikacje prof. Uhlicha z lwowskiego okresu jego aktywności: *Praelectiones diplomaticae quas in usum auditorum suorum ex Gatterero, Ekhardo et Grubero adornavit [...]* (Leopoli 1785) oraz *Praelectiones numismaticae quas in usum auditorum suorum ex clar. Eckhelio aliisque adornavit [...]* (Leopoli 1785), stanowiące udane kompilacje wcześniejszych prac autorów niemieckojęzycznych. Jego poglądy dotyczące roli nauk pomocniczych historii w dziedzinie numizmatyki, wyrażone w drugim z wymienionych podręczników, skonfrontował z publikacją *Versuch einer Numismatik für Künstler oder Vorschriften, wie auf alle Fälle Münzen im Römischen Geschmack ja entwerfen und historische Gegenstände in passende Allegorien einzukleiden sind* (Lemberg 1792). Treść późniejszego dzieła dr Kurkowski poddał analizie z punktu widzenia zarówno neoklasycznych tendencji końca XVIII w. oraz typowego oświeceniowego, józefińskiego dydaktyzmu i poszukiwania praktycznych zastosowań dla wiedzy teoretycznej, jak również prezentowanych przez Uhlicha nowych tendencji estetycznych i światopoglądowych. Wyniki badań zostały zreferowane podczas konferencji „Joachimas Lelevelis ir pagalbinii istorijos mokslų praeitis, dabartis bei ateitis (Joachim Lelewel i przeszłość, teraźniejszość oraz przyszłość nauk pomocniczych historii)” zorganizowanej w dniach 15–17 czerwca 2022 r. przez Litewską Akademię Nauk w Wilnie. Publikację treści wystąpienia przewidziano w materiałach pokonferencyjnych. Tematem zainteresowań badawczych dr Kurkowskiego była również działalność Michała Jana Borchy (1753–1811), pisarza, przyrodnika i mineraloga⁵. Nowe ustalenia w zakresie jego podróży i zainteresowań badawczych zaprezentowane zostały podczas IV Kongresu Badaczy Osiemnastego Wieku w Toruniu, w dniach 14–16 września 2022 r.

Problematyka badawcza prof. Tucholskiego obejmuje szeroki zakres zagadnień. W 2022 r. ukazała się publikacja książkowa przedstawiająca wyniki badań nad udziałem polskiej kadry inżynierijno-technicznej zaangażowanej w organizację żeglugi parowej na rzece Sungari podczas realizowanej w latach 1897–1903 budowy Kolei Wschodniochińskiej. Przybliżając postać inż. Seweryna Wachowskiego, prof. Tucholski wraz z inż. Jerzym Czajewskim po raz pierwszy podjęli temat dziejów Towarzystwa Żeglugi Kolei Wschodniochińskiej w Mandzurii w oparciu o materiały archiwalne, przedstawiając przy tym rozpatrywane zagadnienie na szerokim tle uwarunkowań geopolitycznych⁶. Publikacja ta stanowi cenny wkład w poznanie i popularyzację osiągnięć polskiej myśli tech-

4 M. Kurkowska, J. Kurkowski, „Kardiogram” przemian obyczajowych w polskim kinie na progu dekady Gierka, Łomianki 2022.

5 Zob. J. Stradiņš, *Michał Jan Broch – polski przyrodnik XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1980, t. 25, nr 3, s. 481–499.

6 J. Czajewski, Z. Tucholski, *Inżynier Seweryn Wachowski. Twórca żeglugi parowej Towarzystwa Kolei Wschodniochińskiej na rzece Sungari*, Warszawa 2022.

nicznej na arenie międzynarodowej⁷. Kolejnym obszarem poszukiwań naukowych prof. Tucholskiego były dzieje kolejnictwa na ziemiach polskich. Pomimo doniosłego znaczenia gospodarczego i cywilizacyjnego tego rodzaju transportu w XIX i XX w. tematyka związana z rozwojem sieci kolejowej w Polsce była dotychczas poruszana jedynie w nielicznych opracowaniach⁸. Utrudnienie dla badaczy stanowiły i nadal stanowią duże rozproszenie oraz ograniczona dostępność materiałów źródłowych, poważny stopień ich zniszczenia, a także utajnienie szczegółowych danych technicznych w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., wynikające z doktryny zimnowojennej. Problemy te dotyczą zwłaszcza kolei niepublicznych (w tym wąskotorowych), często o krótkim czasie użytkowania; w wielu przypadkach jedynym źródłem świadczącym o ich funkcjonowaniu są materiały kartograficzne i fotogrametryczne. Ograniczenia badawcze są przyczyną występujących w publikacjach błędów i nieścisłości. W wyniku badań zasobu Archiwum Państwowego w Warszawie prof. Tucholski odnalazł nieznaną dokument z 1911 r., obejmujący tabelaryczny wykaz kolei podjazdowych i przemysłowych, a także bocznic Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej (potraktowanych jako wąskotorowe z punktu widzenia normatywu rosyjskich kolei szerokotorowych) na terenie guberni warszawskiej, wraz ze szczegółowymi danymi na temat m.in. długości linii, szerokości toru, rodzaju trakcji, typu i ilości taboru, funkcji gospodarczej i praw własnościowych. Edytowane źródło stanowi cenny przyczynek dla dalszych badań w zakresie historii transportu, geografii komunikacyjnej oraz urbanistycznego rozwoju Warszawy⁹. Prof. Tucholski kontynuował również badania dziedzictwa kolejowego dawnych Kresów w ramach zapoczątkowanego w 2018 r. projektu „Dzieje kolei na terenach wschodnich II Rzeczypospolitej. Publikacja” pod patronatem Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika”. Celem tej inicjatywy jest dokumentacja obiektów polskiej architektury i infrastruktury kolejowej w obecnych granicach Litwy, Białorusi i Ukrainy. Przedsięwzięcie realizuje kiluosobowy zespół działający pod kierunkiem prof. Tucholskiego. W 2022 r. prowadzone były kwerendy w archiwach krajowych oraz prace nad wydawnictwem podsumowującym projekt badawczy. Problematyka muzealnictwa oraz ochrony dziedzictwa technicznego w Polsce była tematem wystąpienia prof. Tucholskiego podczas konferencji zorganizowanej przez Muzeum Narodowe w Poznaniu w dniach 1–3 czerwca 2022 r. W referacie poruszono najważniejsze zagadnienia pragmatyki oraz metodologii muzealnej dotyczące ochrony, opracowania, dokumentacji, ekspozycji i konserwacji zabytków techniki. Treść wystąpienia ukazała się drukiem w materiałach pokonferencyjnych¹⁰. Prof. Tucholski uczestniczył też 17 czerwca 2022 r. w dyskusji panelowej „Nauki pomocnicze historii w dobie humanistyki cyfrowej, nowych zagadnień i wojny w Ukrainie” w ramach zorganizowanej przez Litewską Akade-

7 Zob. B. Orłowski, *Przedmowa*, [w:] *Słownik polskich pionierów techniki*, red. B. Orłowski, Katowice 1986, s. 5, 9–10.

8 Zob. m.in. T. Bissaga, *Geografia kolejowa Polski z uwzględnieniem stosunków gospodarczo-komunikacyjnych*, Warszawa 1938 (Wydawnictwa Techniczne Ministerstwa Komunikacji, nr 9); T. Lijewski, *Rozwój sieci kolejowej w Polsce*, Warszawa 1959 (Dokumentacja Geograficzna, z. 5); Z. Taylor, *Rozwój i regres sieci kolejowej w Polsce*, Warszawa 2007; A. Ciechański, *Rozwój i regres sieci kolei przemysłowych w Polsce w latach 1881–2010*, Warszawa 2013 (Prace Geograficzne, nr 243).

9 Z. Tucholski, *Opis kolei podjazdowych w guberni warszawskiej z 1911 r. Nieznany dokument w zasobie Archiwum Państwowego w Warszawie*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2022, t. 67, nr 4, s. 149–157.

10 Idem, *Współczesne problemy polskiego muzealnictwa technicznego oraz ochrony i konserwacji dziedzictwa techniki*, [w:] *Muzeum XXI wieku. W stulecie I zjazdu muzealników polskich w Poznaniu, Muzeum Narodowe w Poznaniu 1–3 czerwca 2022 r.*, red. M. Gołąb, Poznań 2022, s. 249–264.

mię Nauk konferencji „Joachimas Lelevelis ir pagalbinių istorijos mokslų praeitis, dabartis bei ateitis (Joachim Lelewel i przeszłość, terażniejszość oraz przyszłość nauk pomocniczych historii)”. Praktycznym aspektem prowadzonej działalności badawczej w zakresie ochrony zabytków techniki były również ekspertyzy i dokumentacje konserwatorskie dotyczące zespołu budynków i zachowanego wyposażenia technicznego dawnej elektrociepłowni Zakładów Tworzyw Sztucznych „Pronit” w Pionkach, a także zespołu stacji kolejowej Sędziszów z subzesołami: dworca kolejowego, parowozowni z wieżą ciśnień oraz osiedli kolejowych. Wymienione opracowania zostały wykonane przez prof. Tucholskiego wspólnie z dr. Kozakiem i dr. Michałem Jerczyńskim, na zlecenie wojewódzkich urzędów ochrony zabytków w Warszawie i Kielcach¹¹. Sporządzone ekspertyzy umożliwią objęcie ochroną konserwatorską wymienionych obiektów, stanowiących cenne pozostałości techniki i architektury z okresu XIX–XX w.

Głównym obszarem zainteresowań badawczych dr. Kozaka było życie i dorobek naukowy doc. Mieczysława Radwana (1889–1968), metalurga, konstruktora, historyka techniki oraz inicjatora badań nad starożytnym hutnictwem żelaza w Górach Świętokrzyskich¹². Dzięki nawiązaniu kontaktu z dr Marią Wiktoria Radwan uzyskano dostęp do materiałów ze zbiorów rodzinnych. W Archiwum Państwowym w Kielcach przeprowadzona została kwerenda dotycząca historii huty żelaza w Chlewiskach oraz kopalni „Stanisław” w Stąporkowie, związanych z działalnością zawodową M. Radwana w okresie okupacji niemieckiej. Dr Kozak uczestniczył również w prezentacji książki autorstwa dr M.W. Radwan *Mieczysław Radwan. Historia prawdziwa*¹³ w siedzibie Muzeum Archeologicznego i Rezerwatu „Krzemionki”, a także w konferencji poświęconej setnej rocznicy urodzin prof. Kazimierza Bielenina (1923–2011) w Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego w Nowej Słupi. Rozwinięciem tematu głównego były badania w zakresie dziejów gospodarczych Staropolskiego Okręgu Przemysłowego. Na potrzeby monografii naukowej Suchedniowsko-Oblęgarskiego Parku Krajobrazowego sporządzono opracowanie dotyczące historii oraz materialnych śladów działalności industrialnej w centralnej części tego obszaru. Przedmiotem badań dr. Kozaka była działalność metalurgiczna z XVII–XX w., obejmująca hutnictwo, górnictwo rud żelaza, produkcję węgla drzewnego oraz eksploatację topnika wielkopieczowego, jak również inne formy aktywności gospodarczej: młynarstwo, tartacznictwo, hutnictwo szkła, kamieniarstwo, wydobywanie gliny kamionkowej i barytu. W odniesieniu do zakładów wykorzystujących energię wodną poruszono też kwestię wykorzystywania spiętrzeń rezerwowych. Rezultatem przeprowadzonej prospekcji terenowej było zinventaryzowanie pozostałości m.in. 40 zakładów metalurgicznych (wielkich pieców, kuźnic, fryzerek), 45 kopalń rud żelaza, 44 młynów wodnych oraz 8 wodnych zbiorników

11 Idem, B. Kozak, *Karta ewidencyjna zabytku nieruchomego – Elektrociepłownia EC-1 Zakładów Tworzyw Sztucznych „Pronit” w Pionkach*, 27.10.2022 r. mps; iidem, *Opinia w sprawie określenia wartości zabytkowych i stanu zachowania zespołu budynków dawnej elektrociepłowni Zakładów Tworzyw Sztucznych „Pronit” w Pionkach, wykonana na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie*, 27.10.2022 r., mps; M. Jerczyński, Z. Tucholski, *Opinia historyczno-wartościująca zespołu stacji kolejowej Sędziszów z subzesołami: dworca kolejowego, parowozowni z wieżą ciśnień, osiedla kolejowego przy ul. Kolejowej i osiedla kolejowego przy ul. Osiedle DREWNIANE*, 15.12.2022 r., mps.

12 Zob. m.in. W. Różański, *Mieczysław Radwan 1889-1968*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1968, t. 13, nr 3, s. 657–660.

13 M.W. Radwan, *Mieczysław Radwan. Historia prawdziwa*, Warszawa, Ostrowiec Świętokrzyski 2022.

rezerwowych¹⁴. W pracy zamieszczono również informację o starożytnym piecowisku dymarskim odnalezionym przez dr. Kozaka w okolicy Suchedniowa¹⁵, które w powiązaniu z wcześniej przebadanym wykopaliskowo stanowiskiem w rejonie rezerwatu „Wykus” otwiera nowy rozdział w badaniach nad zasięgiem świętokrzyskiego ośrodka hutnictwa żelaza kultury przeworskiej¹⁶. Odrębną publikację poświęcono nieznannej z wcześniejszych opracowań nieudanej próbie modernizacji (głównie w sferze organizacyjnej) węglarstwa w Królestwie Polskim z lat 1826–1829, podjętej po przejściu nad nim nadzoru przez Komisję Rządową Przychodów i Skarbu. Dokonano przy tym edycji szczegółowej instrukcji służbowej z 1826 r., odnalezionej w zbiorach Archiwum Państwowego w Radomiu¹⁷. Przedmiotem badań dr. Kozaka były również początki racjonalnej gospodarki leśnej na terenie Staropolskiego Okręgu Przemysłowego, mającej podstawowe znaczenie dla zapewnienia trwałości dostaw drewna i węgla drzewnego na potrzeby zakładów metalurgicznych. Opublikowano nieznanego opisu lasów wchodzących w skład rządowej ekonomii samsonowskiej (późniejszych tzw. lasów górniczych¹⁸) z 1809 r. oraz realizowanej na ich terenie gospodarki, w tym pierwszych prób wprowadzenia podziału przestrzennego¹⁹. W ramach historii gospodarczej mieściły się również badania, których pokłosiem były publikacje dotyczące historycznej eksploatacji surowców skalnych w dolinie Świśliny²⁰ oraz dawnych kolei wąskotorowych²¹; ostatnie z wymienionych zagadnień przedstawiono także w ujęciu przyrodniczym²².

Bibliografia

- Barański S., *Dzieje „lasów górniczych” w okolicach Bliżyna, Samsonowa, Suchedniowa i Zagnańska w Górach Świętokrzyskich do pierwszej połowy XIX w.*, „Prace Muzeum Ziemi” 1970, nr 15, cz. 1, s. 223–240.
- Bissaga T., *Geografia kolejowa Polski z uwzględnieniem stosunków gospodarczo-komunikacyjnych*, Warszawa 1938 (Wydawnictwa Techniczne Ministerstwa Komunikacji, nr 9).
- Ciechański A., *Rozwój i regres sieci kolei przemysłowych w Polsce w latach 1881–2010*, Warszawa 2013 (Prace Geograficzne, nr 243).

- 14 B. Kozak, 8.4. *Dziedzictwo poprzemysłowe i techniczne*, [w:] *Monografia Suchedniowsko-Oblęgarskiego Parku Krajobrazowego*, red. A. Świercz, Kielce 2022, s. 521–572.
- 15 Ibidem, s. 521.
- 16 D. Czernek, 8.3. *Archeologia*, [w:] *Monografia Suchedniowsko-Oblęgarskiego*, s. 511–512.
- 17 B. Kozak, *Instrukcja dla urzędników, oficjalistów i węglarzy leśnych z 1826 r. Nieudana próba modernizacji rządowego węglarstwa w Królestwie Polskim (1826–1829)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2022, t. 67, nr 4, s. 103–147.
- 18 Zob. S. Barański, *Dzieje „lasów górniczych” w okolicach Bliżyna, Samsonowa, Suchedniowa i Zagnańska w Górach Świętokrzyskich do pierwszej połowy XIX w.*, „Prace Muzeum Ziemi” 1970, nr 15, cz. 1, s. 234.
- 19 B. Kozak, *Opis lasów i gospodarki leśnej ekonomii samsonowskiej z 1809 roku*, „Piękne, Rzadkie i Chronione”, cz. 10, „Skarżyskie Zeszyty Ligii Ochrony Przyrody” 2022, nr 19, s. 39–49.
- 20 A. Fijałkowska-Mader, A. Stoiński, Z. Tyczyński, P. Gawron, B. Kozak, P. Król, W. Treła, *Historia eksploatacji surowców skalnych w dolinie Świśliny (Góry Świętokrzyskie)*, „Przegląd Geologiczny” 2022, t. 70, nr 2, s. 100–114.
- 21 B. Kozak, *Koleje wąskotorowe o trakcji mechanicznej na terenie Suchedniowa i okolic*, „Zeszyty Suchedniowskie. Historia” 2022, nr 7, s. 147–163.
- 22 Idem, A. Sobczak, *Starotorze zagnańskiej kolei wąskotorowej na terenie Suchedniowsko-Oblęgarskiego Parku Krajobrazowego jako obszar wtórnej sukcesji przyrodniczej*, „Piękne, Rzadkie i Chronione”, cz. 10, „Skarżyskie Zeszyty Ligii Ochrony Przyrody” 2022, nr 19, s. 80–101.

- Czajewski J., Tucholski Z., *Inżynier Seweryn Wachowski. Twórca żeglugi parowej Towarzystwa Kolei Wschodniochińskiej na rzece Sungari*, Warszawa 2022.
- Czernek D., 8.3. *Archeologia*, [w:] *Monografia Suchedniowsko-Oblęgarskiego Parku Krajobrazowego*, red. A. Świercz, Kielce 2022, s. 509–520.
- Fijałkowska-Mader A., Stoiński A., Tyczyński Z., Gawron P., Kozak B., Król P., Trela W., *Historia eksploatacji surowców skalnych w dolinie Świśliny (Góry Świętokrzyskie)*, „Przegląd Geologiczny” 2022, t. 70, nr 2, s. 100–114.
- Jerczyński M., Tucholski Z., *Opinia historyczno-wartościująca zespołu stacji kolejowej Sędziszów z subzesołami: dworca kolejowego, parowozowni z wieżą ciśnień, osiedla kolejowego przy ul. Kolejowej i osiedla kolejowego przy ul. Osiedle Drewniane*, 15.12.2022 r., mps.
- Kozak B., 8.4. *Dziedzictwo przemysłowe i techniczne*, [w:] *Monografia Suchedniowsko-Oblęgarskiego Parku Krajobrazowego*, red. A. Świercz, Kielce 2022, s. 521–572.
- Kozak B., *Instrukcja dla urzędników, oficjalistów i węglarzy leśnych z 1826 r. Nieudana próba modernizacji rządowego węglarstwa w Królestwie Polskim (1826–1829)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2022, t. 67, nr 4, s. 103–147, DOI 10.4467/0023589xkhnt.22.038.16969.
- Kozak B., *Opis lasów i gospodarki leśnej ekonomii samsonowskiej z 1809 roku*, „Piękne, Rzadkie i Chronione”, cz. 10, „Skarżyskie Zeszyty Ligii Ochrony Przyrody” 2022, nr 19, s. 39–49.
- Kozak B., *Koleje wąskotorowe o trakcji mechanicznej na terenie Suchedniowa i okolic*, „Zeszyty Suchedniowskie. Historia” 2022, nr 7, s. 147–163.
- Kozak B., Sobczak A., *Starotorze zagnańskiej kolei wąskotorowej na terenie Suchedniowsko-Oblęgarskiego Parku Krajobrazowego jako obszar wtórnej sukcesji przyrodniczej*, „Piękne, Rzadkie i Chronione”, cz. 10, „Skarżyskie Zeszyty Ligii Ochrony Przyrody” 2022, nr 19, s. 80–101.
- Kurkowska M., Kurkowski J., *„Kardiogram” przemian obyczajowych w polskim kinie na progu dekady Gierka*, Łomianki 2022.
- Lijewski T., *Rozwój sieci kolejowej Polski*, Warszawa 1959 (Dokumentacja Geograficzna, z. 5).
- Łotysz S., *Pińskie Błota. Natura, wiedza i polityka na polskim Polesiu do 1945 roku*, Kraków 2022.
- Łotysz S., *„Bajecznie egzotyczne Polesie”? Reportaż z krainy tęsknych pieśni Maksymiliana Emmera w perspektywie ekokrytycznej*, „Kwartalnik Filmowy” 2022, t. 118, s. 113–125, DOI 10.36744/kf.1103.
- Orłowski B., *Przedmowa*, [w:] *Słownik polskich pionierów techniki*, red. B. Orłowski, Katowice 1986, s. 5–12.
- Taylor Z., *Rozwój i regres sieci kolejowej w Polsce*, Warszawa 2007.
- Praczyk M., *Historia środowiskowa jako praktyka badawcza (Environmental History in Practice)*, „Historyka. Studia metodologiczne” 2020, t. 50, s. 351–376.
- Radwan M.W., *Mieczysław Radwan. Historia prawdziwa*, Warszawa, Ostrowiec Świętokrzyski 2022.
- Różański W., *Mieczysław Radwan 1889–1968*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1968, t. 13, nr 3, s. 657–660.

- Stradiņš J., *Michał Jan Broch – polski przyrodnik XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1980, t. 25, nr 3, s. 481–499.
- Tucholski Z., *Opis kolei podjazdowych w guberni warszawskiej z 1911 r. Nieznany dokument w zasobie Archiwum Państwowego w Warszawie*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2022, t. 67, nr 4, s. 149–157, DOI 10.4467/0023589xkhnt.22.039.16970.
- Tucholski Z., *Współczesne problemy polskiego muzealnictwa technicznego oraz ochrony i konserwacji dziedzictwa techniki*, [w:] *Muzeum XXI wieku. W stulecie I zjazdu muzealników polskich w Poznaniu, Muzeum Narodowe w Poznaniu 1–3 czerwca 2022 r.*, red. M. Gołąb, Poznań 2022, s. 249–264.
- Tucholski Z., Kozak B., *Karta ewidencyjna zabytku nieruchomego – Elektrociepłownia EC-1 Zakładów Tworzyw Sztucznych „Pronit” w Pionkach*, 27.10.2022 r. mps.
- Tucholski Z., Kozak B., *Opinia w sprawie określenia wartości zabytkowych i stanu zachowania zespołu budynków dawnej elektrociepłowni Zakładów Tworzyw Sztucznych „Pronit” w Pionkach, wykonana na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie*, 27.10.2022 r., mps.

dr inż. **Bartosz Kozak** – absolwent dziennych studiów magisterskich i doktoranckich na Wydziale Leśnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie oraz niestacjonarnych studiów doktoranckich w Instytucie Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, doktor nauk leśnych w zakresie leśnictwa (2011 r.) oraz doktor nauk humanistycznych w zakresie historii – historii techniki (2019 r.). Od 2020 r. zatrudniony w Pracowni Historii Techniki Instytutu Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN w Warszawie. Autor kilkudziesięciu publikacji dotyczących historii regionu świętokrzyskiego. Członek Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego oraz Kieleckiego Towarzystwa Naukowego.

e-mail: bartosz.kozak@ihnpan.pl

Data zgłoszenia artykułu: 23 lipca 2023

Data przyjęcia do druku: 1 sierpnia 2023